

והוא עד או ראה או ידע

וְנָפֵשׁ כִּי תִחָטָא וְשָׁמְעָה קוֹל אֱלֹהִים וְהוּא עֵד אוֹ רֹאֶה אוֹ יָדַע אִם לֹא יִגִּיד וְנִשָּׂא עֹנוֹ: (ויקרא ה א)

תוספתא מסכת שבועות (צוקרמאנדל) פרק ג הלכה ח

"והוא עד" - לא עד מפי עד, ולא מפי בת קול, ולא מקול הברא. ¹ "והוא עד" - בשני עדים הכתוב מדבר. אתה אומר בשני עדים הכתוב מדבר, או אינו אלא בעד אחד? תלמוד לומר: "לא יקום עד אחד" ... כל מקום שתפס הכתוב עד סתם, הרי הוא בכלל שנים, עד שיפרוט לך הכתוב אחד. "הוא" - עד הכשר לעדות. "ושמענה" - להוציא את החרש. "או ראה" - להוציא את הסומא. "או ידע" - להוציא את השוטה. "אם לא יגיד ונשא עונו" - להוציא את האילם. אילו דבר הראשונים. ²

ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה קעח

והמצוה הקע"ח היא שצונו להעיד בבית דין בכל מה שנדעהו. בין שיהיה בו מיתת מי שהעדות עליו או הצלתו, הפסד ממונו או הרוחתו, אנחנו חייבים להעיד זה כלו ולהודיע הדיינין מה שראינו או שמענו. והנה הביאו רבותינו עליהם השלום ראייתם על חיוב הגדת העדות מאמרו יתעלה (ויקרא ה) והוא עד או ראה או ידע. והעובר על מצוה זו והוא שיכבש העדות ענשו גדול והוא אמרו יתעלה (שם הוב' בל' רצז) אם לא יגיד ונשא עונו. וזה דבר כללי. ³

ספר החינוך מצוה קכב - מצוות עדות

להגיד העדות בפני הדיינין בכל מה שנדעהו, בין שיתחייב בעדות מיתה או ממון המועד עליו, או שיהיה הצלתו בממונו או בנפשו, שנאמר: "והוא עד או ראה או ידע אם לא יגיד ונשא עונו" [ויקרא ה א]. בכל ענין חובה עליו להגיד העדות לפני הבית דין.

ואולם חילוק יש בין דיני ממונות לדיני נפשות ושאר איסורין שבתורה, שבדיני ממונות אין אדם חייב להעיד עליהם מעצמו אלא אם כן יתבענו בעל הדבר או בית דין. ובדיני נפשות ובעדות שאר איסורין שבתורה כגון שראה אחד שעבר על איסור, וכן בעדות נפשות כגון שראה מי שהרג חברו, או בעדות מכות שהכה האחד את חברו, בכל זה חייב אדם לבוא מעצמו ולהגיד העדות לפני הבית דין. כדי לבער הרע ולהפריש בני אדם מאיסור. ⁴

משנה מסכת שבועות פרק ד - דיני שבועת העדות

שבועת העדות כיצד? אמר לשנים: בואו והעידוני - שבועה שאין אנו יודעין לך עדות, או שאמרו לו: אין אנו יודעין לך עדות - משביע אני עליכם ואמרו: אמן - הרי אלו חייבין. ⁵

¹ הברה.

² הלכות רבות בגדרי עדות ודיניה לומדים מהפסוק שלנו. ראו בפרט ההלכה המחייבת את שני העדים לראות ביחד ("לעולם אין עדות מצטרפת עד שיראו שניהם כאחד", סנהדרין ל ע"א), אשר נובעת מגיבוש העיקרון בתוספתא שלנו ש-"והוא עד" הם שני עדים. לעומת זאת, ראו דווקא "הרחבה" בכיוון של אפשרות עדות ראייה ואפשרות של עדות ידיעה: "ר' יוסי הגלילי אומר, הרי הוא אומר: והוא עד או ראה או ידע, בעדות המתקיימת בראיה בלא ידיעה ובידיעה בלא ראייה הכתוב מדבר" (שבועות לג ע"ב, אך ראו שם שזה רק בדיני ממונות). ואנו נתמקד בעצם החובה להעיד. וגם בעניין זה לא נוכל להשקות מלוא הדלי, רק טיפין טיפין.

³ ובהלכות עדות פרק א הלכה א-ב, כתב הרמב"ם: "העד מצווה להעיד בבית דין בכל עדות שיועד, בין בעדות שיחייב בה את חברו בין בעדות שיזכהו בו, והוא שיתבענו להעיד בדיני ממונות, שנאמר: והוא עד או ראה או ידע אם לא יגיד ונשא עונו. היה העד חכם גדול והיה בבית דין פחות ממנו בחכמה, הואיל ואין כבודו שילך לפניו, עשה של כבוד תורה עדיף ויש לו להימנע, במה דברים אמורים? בעדות ממון. אבל בעדות שמפריש בה מן האיסור וכן בעדות נפשות או מכות, הולך ומעיד, שנאמר: אין חכמה ואין תבונה לנגד ה', כל מקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב". ראו דברינו [גדול כבוד הבריות](#) בפרשת משפטים.

⁴ החובה להעיד על אירוע שקרה, לטוב או לרע, בדיני נפשות, איסורים או ממונות היא ברורה. ראו גם גמרא פסחים ק"ג ע"ב: "שלושה הקב"ה שונאן: היודע עדות בחברו ואינו מעיד לו וכו'" (אך מנגד שם: "הרואה דבר ערוה בחברו ומעיד בו יחיד"). אבל נראה שהעונש למי שאינו מעיד הוא בידי שמים ולא בידי אדם, ראו גמרא בבא קמא נה ע"ב: "ארבעה דברים העושה אותם פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים ... היודע עדות לחבירו ואינו מעיד לו". היינו, אין בית דין יכול לכפות אדם להעיד או להעניש מי שמסרב להעיד והכל בין אדם לחברו ובין לבין קונו ומצפוננו. גם אין הכובש עדותו בכלל הפסולין לעדות (תשובות הגאונים, שערי צדק, חלק ד, שער ז סימן יז).

⁵ נקודת החולשה של דיני ממונות שבהן אין חובה להעיד כמו בדיני איסורים ונפשות (כפי שראינו בספר החינוך זה עתה), היא, לעתים, גם נקודת חוזקה, משום שבדיני ממונות קיים הדין של "שבועת העדות" שבה בעל הדין משביע את העדים שיבואו ויעידו ואם הם מתכחשים הם עוברים על השבועה. וזהו שכתוב בפסוק שלנו: "ושמענה קול אלה". ועל זה צריך להביא קרבן עולה ויורד

משביע אני עליכם אם לא תבואו ותעידוני שאמר איש פלוני ליתן לי מאתים זוז ולא נתן - הרי אלו פטורים, שאין חייבין אלא על תביעת ממון כפקדון.⁶ משביע אני עליכם כשתדעו לי עדות שתבואו ותעידוני - הרי אלו פטורים, מפני שקדמה שבועה לעדות.⁷ עמד בבית הכנסת ואמר: משביע אני עליכם שאם אתם יודעין לי עדות שתבואו ותעידוני - הרי אלו פטורין (עד שיהא מתכוין להם).⁸ ... שלח ביד עבדו, או שאמר להן הנתבע: משביע אני עליכם שאם אתם יודעין לו עדות שתבואו ותעידוהו - הרי אלו פטורין, עד שישמעו מפי התובע.⁹

סנהדרין פרק ד משנה ה – האיום על העדים

כיצד מאיימין את העדים על עדי נפשות? היו מכניסין אותן ומאיימין עליהן: שמא תאמרו מאומד, ומשמועה, יעד מפי יעד, ומפי אדם נאמן שמענו; או: שמא אי אתם יודעין שסופנו לבדוק אתכם בדרישה ובחקירה. הו יודעין שלא כדיני ממונות דיני נפשות. דיני ממונות - אדם נותן ממון ומתכפר לו. דיני נפשות - דמו ודם זרעיותיו תלוין בו עד סוף העולם... לפיכך נברא אדם יחיד, ללמדך, שכל המאבד נפש אחד מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא.¹⁰ וכל המקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא. ומפני שלום הבריות, שלא יאמר אדם לחבירו: אבא גדול מאביך. ושלא יהו מינין אומרים: הרבה רשויות בשמים. ולהגיד גדולתו של הקב"ה, שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד וכולן דומין זה לזה ומלך מלכי המלכים הקב"ה טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהן דומה לחבירו. לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר: בשבילי נברא העולם.¹¹ ושמא תאמרו: מה לנו ולצרה הזאת? והלא כבר נאמר: "והוא עד או ראה או ידע אם לא יגיד ונשא עונו."¹² ושמא תאמרו: מה לנו לחוב בדמו של זה? והלא כבר נאמר: "ובאבוד רשעים רנה" (משלי יא י).

13

מדרש תנחומא (בובר) פרשת ויקרא סימן יד – שותף לגנב

"והוא עד או ראה או ידע (ויקרא ה א). זהו שאומר הכתוב: "חולק עם גנב שוֹנֵא נֶפְשׁוֹ אֱלֹה יִשְׁמַע וְלֹא יִגִּיד" (משלי כט כד). מי גרם לאדם שיאמר עליו נפש כי תחטא? אלא מפני שלא בא והגיד לחכם פלוני, גידף שמו של הקב"ה.¹⁴ לפיכך חולק עמו עונותיו, שנאמר: "ואם לא יגיד ונשא עונו" (ויקרא ה א).¹⁵

ככתוב בהמשך הפסוקים שם: "וְהִיָּה כִּי יֵאָשֵׁם לְאַחַת מֵאֵלֶּה וְהִתְנַדָּה אֲשֶׁר חָטָא עֲלֶיהָ: וְהִבִּיא אֶת אֲשֶׁמוֹ לְה' עַל חֲטָאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא וְנִקְבָּה מִן הַצֹּאֵן כְּשֶׁבֶה או שְׁעִירַת עִזִּים לְחֻטָּאת". אלא שיש סייגים רבים לדין שבועת העדות, מקצתם מוזכרים להלן.
⁶ סייג ראשון: שבועת העדות אינה נוהגת בהתחייבויות והבטחות, אלא בתביעה בגין אירוע ממון ממשי, כגון חוב, או פיקדון שיש להחזיר.

⁷ סייג שני: אי אפשר להשביע את העדים מראש. התורה אמרה: "והוא ראה או ידע, אם לא יגיד ונשא עונו". עדות קודמת לשבועה.

⁸ אי אפשר גם לפנות לציבור רחב ולהשביע אותם באופן כללי, גם אם העדים נמצאים שם. צריך לייחד את העדים.

⁹ תנאי נוסף הוא שהשבעת העדים היא מפי התובע עצמו, עד שיאמר להם במפורש: בואו והעידוני וכפי שהמשנה ממשכה שם ואומרת: "משביע אני עליכם, מצוה אני עליכם, אוסרכם אני וכו'". ובגמרא שם: "ראוהו (את התובע) שרץ אחריהם. אמרו לו: מה אתה רץ אחרינו? שבועה שאין אנו יודעים לך עדות - פטורים. עד שישמעו מפיו". ויתר דיני שבועת העדות הרי הם מפורטים במסכת שבועות שם וכן ביד החזקה לרמב"ם, הלכות שבועות, פרק ט.

¹⁰ ראו הנוסח בירושלמי סנהדרין פרק ד הלכה ט: "ללמד שכל המאבד נפש אחת מעליו עליו... וכל המקיים נפש אחת וכו' - נפש סתם בלי "ישראל". וכך גם במאירי סנהדרין לו, רבי בחיי בן אשר שמוות כא א ועוד. וברמב"ם מצאנו את הגרסה "נפש מישראל" בהלכות רוצח ושמירת הנפש א טז, אך בהלכות סנהדרין יב ג הנוסח הוא: "נפש אחת מן העולם". וכבר נשפכו דיותות ונשברו קולמוסים רבים על עניין זה.

¹¹ ראו דברינו [בשבילי נברא העולם](#) בדפים המיוחדים.

¹² או פירוש ברטנורא שם: "וחייבים אתם להגיד מה שראיתם". ורש"י: "עליכם מוטל חובה ונשיאות עון אם לא תגידו מה שראיתם".

¹³ נראה שהמילים: "והוא עד" מהדהדת לאורך המשנה כולה (לא רק בסופה, בה הפסוק שלנו מוזכר במפורש). "והוא עד" - רק אם באמת ראית ויש לך עדות אמיתית שהרי סופך לעמוד בדרישה וחקירה. "והוא עד" שהאדם נברא בצלם והוא עולם שלם ולכן מחד גיסא אוי למי שמרשיע אדם חף מפשע ומאידיך גיסא אוי למי שנותן לרוצח שנטל חיי אדם לצאת בלא דין. "והוא עד" - אין להתחמק מהאחריות הקשה הזו לבוא ולתת עדות. עכ"פ, מהמשנה עולה שהדילמה הקשה של אזהרת העדים לומר מה שראו או שמעו מצד אחד, עד כדי איום עליהם ("כיצד מאיימים"); ועידודם לבוא ולהעיד ולא להתחמק מעימות לכאורה לא להם, מצד שני, היא דבר עתיק ויסודי בעולם המשפט.

¹⁴ במקור, אין פסיק אחרי המילה פלוני. זו הוספה שלנו. אפשר לפסק את המשפט גם אחרת: "מפני שלא בא והגיד לחכם: פלוני גידף שמו של הקב"ה". ונשמח לשמוע לקח טוב משואבי המים

¹⁵ נחזור לנושא חובת האדם להעיד לחברו ולסייע לבית הדין להגיע לחקר האמת. החידוש כאן הוא ברעיון שמי שמסרב להעיד נעשה שותף לרשע וכמוהו כמו חולק עם הגנב. ראו איך החצי השני של הפסוק ממשלי: "אֱלֹה יִשְׁמַע וְלֹא יִגִּיד" מתאים לפסוק שלנו בפרשה: "וְיִשְׁמַע קוֹל אֱלֹה... אִם לֹא יִגִּיד". מכאן ההשוואה המתבקשת שעד שראה או ידע ואינו מעיד הוא כמו חולק עם הגנב. ומכאן קצרה הדרך גם לשבועת שקר, ראו מכילתא דרבי ישמעאל משפטים - מס' דנזיקין פרשה יג: "רבי שמעון בן יוחאי אומר: הרי הוא אומר: חולק עם גנב שונא נפשו. משלו משל למה הדבר דומה? לאחד שהיה יוצא מביתו של חבירו טעון כלים, מצאו חברו ואמר לו, מה אתה עושה, אמר לו טול חלקך ואל תגד לאדם, לאחר זמן בא בעל הגניבה ואמר לו, משביעך אני שלא ראית לפלוני

מדרש תנחומא (בובר) פרשת ויקרא סימן טו – הקב"ה יעיד במי שמסרב להעיד

"נפש כי תחטא ושמעה קול אלה והוא עד או ראה או ידע" - אמר הקב"ה: "אם בקשת להעיד - העד, ואם לאו, אני מעיד, שנאמר: "והוא עד". ומנין שנקרא הקב"ה יעד? שנאמר: "ואנכי היודע ועד נאום ה' " (ירמיה כט כג).¹⁶

מסכת יומא דף פה ע"א – כהן שיש לו עדות מורד מעבודתו

... נענה רבי עקיבא ואמר: "וכי יזיד איש על רעהו ... מעם מזבחי תיקחנו למות" (שמות כא יד). מעם מזבחי - ולא מעל מזבחי. ואמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: לא שנו אלא להמית, אבל להחיות - אפילו מעל מזבחי.¹⁷

ויקרא רבה פרשה ו סימן א – לא לנקום ולנטור על הימנעות מעדות

"ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה והוא עד או ראה או ידע, אם לוא יגיד ונשא עונו" - זהו שכתוב: "אַל תְּהִי יַד חַסְדֵךָ וְהַפְתִּיתָ בְּשִׁפְתֶיךָ: אַל תֹּאמַר כְּאִשֶׁר עָשָׂה לִי כִּן אֶעֱשֶׂה לוֹ אֲשִׁיב לְאִישׁ כְּפַעְלוֹ" (משלי כד כח-כט). "אל תהי עד חנם" - אלו ישראל, שנאמר: "וואתם עדי נאום ה' ואני אלי" (ישעיה מג יב). "ברעך" - זה הקב"ה, שנאמר: "רעך ורע אביך אל תעזוב" (משלי כז י). "והפיתית בשפתיך" - מאחר שפיתיתם אותו בסיני ואמרתם: "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע" (שמות כד ז), לסוף מ' יום אמרתם לעגל: "אלה אלהיך ישראל" (שם לב ד). אמר ר' אחא: זוהי רוח הקדש, סניגוריא היא, מלמדת זכות לכאן ולכאן. אומרת לישראל: "אל תהי עד חנם ברעך" ואח"כ אומרת להקב"ה: "אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו". א"ר יצחק: כתיב: "והמה כאדם עברו ברית" (הושע ו ז), ברם הכא: "כי אל אנכי ולא איש" (שם יא ט).¹⁸

ראובן היה יודע לשמעון עדות. אמר לו: בא אתה להעיד לי עדות זו? אמר לו: הן. כשנכנס לדין חזר בו. ורוח הקודש אומרת לו: "והפיתית בשפתיך" - מאחר שפיתית אותו בשפתיך והכנסת אותו לדין, חזרת בך?! מחר באה עדות לראובן אצל שמעון, מה יעשה? אל תאמר: "כאשר עשה לי כן אעשה לו". אם תאמר: "אשיב לאיש כפעלו", והלא כבר נתנה תורה איפופסין: "והוא עד או ראה או ידע אם לא יגיד ונשא עונו".¹⁹

שם בהמשך – משל החולדות והחור

"חולק עם גנב שונא נפשו אלה ישמע ולא יגיד" (משלי כט, כד).²⁰ מעשה בשלטון אחד בקיסרי שהיה מנגיד את הגנבים והורג את הקבלנים.²¹ היו בני המדינה מלעיגין²² עליו ואומרים: עֲשֶׂה זֶה כְּרֹאשׁוֹ! הוציא כרוז במדינה ואמר: כל העם - לקמפון.²³ מה עשה? הביא חולדות ונתן לפניהם מנות. והיו החולדות נוטלות את המנות

טעון כלים יוצא מביתו, אמר לו, שבועה שאיני יודע [מה אתה מדבר], הרי זה מתחייב בנפשו, ועליו הוא אומר חולק עם גנב שונא נפשו".

¹⁶ ובמדרש אגדה (בובר): "ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה והוא עד. אמר הקב"ה: אם תודה - הרי מוטב, ואם לאו - אני מעיד, שנאמר: והוא עד. ומנין שהקב"ה עד? שכן הוא אומר: אנכי היודע ועד נאום ה'". מי שאינו מעיד, או מודה, סופו שהקב"ה יעיד במקומו, או יעיד בו. ועדות של הקב"ה היא אזהרה חמורה אם לא עונש ממש, ככתוב: "העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ" (דברים ל יט, ד כו) וכן: "והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים" (מלאכי ג ה). הרי לנו גם רמז שמי שאינו מעיד דינו בידי שמים (ראו הערה 4 לעיל).

¹⁷ כבר הבאנו גמרא זו בדברינו [חלל עליו שבת אחת](#) בפרשת כי תשא. כהן שהרג נפש ובא לעבוד במקדש, מורד "מעם המזבח" אבל לא "מעל המזבח", היינו אם התחיל כבר לעבוד. אבל כהן שיודע עדות, היינו "להחיות", מורידים אותו מעבודתו בכל מצב. אי אפשר לעמוד ולשרת בקודש ובה בעת לכבוש עדות. (ולעיל ראינו שאי אפשר לכפות על אדם להעיד, ואם כן, כהן שמסרב להעיד אי אפשר לכפות עליו לבוא ולהעיד, אבל יהיה בקנס מתמשך שאינו יכול לשרת בקודש וזה אולי הקנס הכי גדול. האם כך גם נהג בימינו בנשיאת כפיים ובפדיון הבן? כל הידוע דבר בנושא, אנא יחכימו).

¹⁸ בניגוד למדרשים רבים אחרים, מדרש זה פותח דווקא באגדתא ומשם עובר להלכה. הוא מתחיל בשימוש המושאל של הפסוק ההלכתי שלנו, לתיאור היחסים בין כנסת ישראל והקב"ה. הרע הוא הקב"ה ואילו העד שאינו ממלא את הבטחתו (שמתגלית כהבטחת שווא ופיתוי שפתיים) הוא עם ישראל. ואע"פ כן, בעל הדין שהעד אכזב אותו אינו משיב לו כגמולו, כי בסופו של דבר הוא אכן "אל ולא איש" והוא רחום וחנון וסולח. יש במדרש זה ערבוב של אגדתא, הלכה ומוסר ולא בסדר שאנו רגילים.

¹⁹ אף אתה, להלכה, אל תקום ואל תטור וגם אם חברך אכזב אותך ולא קיים את הבטחתו להעיד עבורך, אם יזדמן לך אח"כ מקרה הפוך, אתה תעיד ולא תתחשבן איתו. הלכה הלומדת מאגדה. מה הקב"ה מעיד לטובת עם ישראל ומנסה לזכותם בדין, על אף שפיתו ואכזבו אותו במעשה העגל (ולאורך הדורות), אף אתה, ביחסיך עם חברך, אל תתחשבן ואל תנטור. שהרי בכל מקרה לגופו: "אם לא יגיד ונשא עונו".

²⁰ אנחנו חוזרים לפסוק במשלי שכבר ראינו במדרש תנחומא בובר לעיל ולרעיון שמי שאינו מעיד ואינו מסייע בעקירת הרע, נעשה לו שותף. אבל הפעם, מכיוון אחר.

²¹ את הגנבים הוא היה מלקה (מנגיד), אבל את העונש הכבד, הריגה, קבלו הקבלנים. אלה שסחרו בסחורה הגנובה. אלה שקנו מהגנבים.

²² נוסח אחר: מלעיזים.

²³ קמפוס. מגרש ציבורי, מקום לאסיפות, תחרויות ומשחקי שעשועים ציבוריים. camp

ומוליכות לחורים. למחר הוציא כרוז במדינה ואמר: כל העם - לקמפון.²⁴ הביא חולדות ונתן לפניהם מנות וסתם את החורים. והיו נוטלות את המנות ומוליכות אותן לחורין ומוצאות אותן מסותמות ומחזירות אותן למקומן. לומר, שהכל מן הקבלנין.²⁵ הרי מן המלכות.²⁶

ומן המעשה מניין? ראובן גנב לשמעון ולוי ידע בו. אמר לו: אל תפרסמי ואנחנו מתחלקים. למחר הדין נכנס לבית הכנסת, שמע קול מכריז ואומר: "והוא עד או ראה או ידע". מה יעשה? ישתוק? והלא כבר נתנה תורה אפופסין: "והוא עד או ראה או ידע".²⁷

ספר המצוות לרמב"ם מצות לא תעשה רצז - לא תעמוד על דם רעך²⁸

המצוה הרצ"ז היא שהזהירנו מהתרשל בהצלת נפש אחד מישראל כשנראהו בסכנת המות או ההפסד ויהיה לנו יכולת להצילו. כמו שיהיה טובע במים ואנחנו נדע לשחות ונוכל להצילו.²⁹ או יהיה גוי משתדל להורגו ואנחנו נוכל לבטל מחשבתו או לדחות ממנו נזקו. ובאה האזהרה מהימנע להצילו באמרו יתעלה (קדושים יט) לא תעמוד על דם רעך. וכבר אמרו שמי שיכבוש עדות תכללהו גם כן זאת האזהרה כי הוא רואה ממון חבירו אובד והוא יכול להחזירו אליו באמרו האמת. וכבר בא בזה הענין גם כן: "אם לא יגיד ונשא עונו". ולשון ספרא: מניין אם אתה יודע לו עדות שאין אתה רשאי לשתוק עליה? תלמוד לומר: לא תעמוד על דם רעך. ומניין אם ראית אותו טובע בנהר או לסטים באים עליו או חיה רעה באה עליו, אתה חייב להצילו? תלמוד לומר: לא תעמוד על דם רעך. ומניין לרודף אחר חבירו להורגו שאתה חייב להצילו בנפשו? תלמוד לומר: לא תעמוד על דם רעך. וכבר התבאר משפטי מצוה זו במסכת סנהדרין (עב - עד א).³⁰

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: ראו פירוש אבן עזרא הפירוש הקצר שמות פרק טו פסוק יח: "וטעם לעולם ועד - על דעת חכם ספרדי לעולם ולנראה. ואחרים אמרו שהוא כמו היודע ועד (ירמיה כט כג), שפירושו: והעד. והטעם - שהוא מלך, והוא עד על כל לב שימליכנו". לעולם ועד - עדות לעולם.

²⁴ הצגה חוזרת אבל אחרת כפי שנראה.

²⁵ הכל אשמת הקבלנים הסוחרים ברכוש גנוב. ראו גיטין דף מה עמוד א: "לאו עכברא גנב אלא חורא גנב" - לא העכבר גונב, אלא החור גונב, היינו היכולת של הגנב לשמור על הגניבה (שלא יגנבו ממנו) ועוד לסחור בה. ויש שחולקים שם ואומרים: "אי לאו עכברא, חורא מנא ליה?" סוף סוף הגנב הוא שגנב ואין להאשים את החור. דלת חנות פתוחה אינה צידוק לגניבה.

²⁶ עד כאן דין המלכות ומשל החולדות והחורים. ו"המעשה" להלן הוא שהאיש שכובש את העדות שיכולה להפיל את הגנב, לא רק נעשה שותף לגנב, אלא הוא כמו החור במשל של החולדות. שתיקתו היא שמסייעת לגנב - היא "החור" בו מאוחסנת הגניבה.

²⁷ השווה עם ההלכה שראינו במשנה שבועות לעיל בדיני שבועת העדות: "עמד בבית הכנסת ואמר: משיביע אני עליכם שאם אתם יודעין לי עדות שתבואו ותעידוני - הרי אלו פטורין (עד שיהא מתכוין להם)". בעל הדין לא יכול להשביע ציבור רחב, גם אם עדיו נמצאים שם. הוא חייב לייחד את העדים ולפנות ישירות אליהם. אבל העדים שיודעים את האמת, צריכים להפנים את שבועת התורה שעומדת מהר סיני ומצווה לנו: "והוא עד או ראה או ידע" או "והוא עד או ראה או ידע" או "והוא עד או ראה או ידע".

²⁸ פתחנו ברמב"ם, נסיים ברמב"ם.

²⁹ ולכן חשוב ללמוד לשחות. ראו גמרא קידושין כט ע"א: "תנו רבנן: האב חייב בבנו למולו, ולפדותו, וללמדו תורה, ולהשיאו אשה, וללמדו אומנות; ויש אומרים: אף להשיטו במים". האם יש להרחיב חובה זו בימינו גם ל'הצלות' אחרות כגון עזרה ראשונה בסיסית? בפתח דברינו ראינו את הרמב"ם בספר המצוות מצוות עשה קע"ח וכן בהלכות ובהלכות עדות, בלשון רכה יותר. יש מצווה חשובה להעיד, אבל יש פטורים ואי אפשר לכפות על אדם להעיד או להעניש אותו. ראו הערות 3 ו-4 לעיל. ואילו כאן, במצוות לא תעשה של "לא תעמוד על דם רעך" - מצוה לה הקדשנו דף מיוחד בפרשת קדושים, ואמר הרמב"ם דברים קשים מאד. מי שכובש את עדותו כמוהו עובר על האיסור של "לא תעמוד על דם רעך" והרי הוא כמו מי שרואה אדם שנמצא בסכנת חיים "טובע בנהר או לסטים באים עליו או חיה רעה באה עליו", והוא יכול להצילו ואינו עושה זאת. נראה שגישה מחמירה זו למי שנמנע מעדות, באה לאזן את הגישה היחסית רכה לעיל בכפיה ועונש של מי שממאן להעיד, ולהפריד בברור בין עדות בדיני ממונות ועדות בדיני נפשות. פשיטא שכאן מדובר בדיני נפשות. אך האם היא רק לעדות 'לזכות' שיכולה להציל נאשם שהוא חף מפשע, או שמא גם עדות 'לחובה' שיכולה להרשיע אדם אלים ומסוכן שאם יזוכה בדין ולוא מחמת הספק, ימשיך להיות סכנה לציבור? מלשון הרמב"ם לעיל בספר המצוות מצוות עשה קעח: "בין שיהיה בו מיתת מי שהעדות עליו או הצלתו, הפסד ממונו או הרוחתו, אנחנו חייבים להעיד", נראה שהתשובה ברורה.